

“עמו אנוכי בצרה”

(על פעילות 'מטה הרבנים' בגוש קטיף)

מאמר זה בא לסקור מפעל שהתקיים בצדו של המאבק בגוש קטיף, הרחק מן הדרמה הגלויה שנראתה באמצעי התקשורת באותם ימים, והוא: פעילותם של עשרות רבנים ורבניות בגוש קטיף בשבועיים שקדמו לגירוש, בימי הגירוש עצמם, ובמהלך השנה שלאחר מכן, לתמיכה נפשית ולחיזוק רוחני של המשפחות. פעילות זו התקיימה ב'תפר' שבין רבנות לבין עבודה סוציאלית, והתבצעה תוך שיתוף פעולה מתמיד בין רבנים לבין אנשי מקצוע, כאשר התכנים היו בעיקר רבניים והכלים היו בעיקר מקצועיים. המאמר אמנם בא לתאר את מה שהיה, אולם מטרתו העיקרית היא הסקת מסקנות, כיצד נכון יהיה לראות את עבודת הרבנים בתחום התמיכה הנפשית, כן כפרטים והן כקבוצה הפועלת במסגרת מאורגנת.¹

האפשרות שלנו להפעיל את המערכת הזאת באה בזכות שני דברים:

1. עבודה משותפת שלנו בניהול הפרוייקט, כזוג של רב ועובדת סוציאלית, שיצרה את החיבור החיוני בין שתי דיסציפלינות שונות זו מזו, תוך ניצול מרבי של היתרונות הגלומים בכל אחת מהן ושל השילוב היעיל ביניהן.

2. גרנו בגוש קטיף במשך 12 שנה, הכרנו היטב חלק גדול מן התושבים, והיה לנו קשר חזק ומתמשך עם רבני הגוש, מחד, ועם עובדי מחלקת הרווחה, מאידך.

א. הרקע להקמת המטה

הרעיון לפעילות מסוג כזה הועלה על ידי הרב יחזקאל קופלד, רב היישוב דולב, לאחר הצבת המחסומים בדרכי הגישה לגוש קטיף, ואנו לקחנו על עצמנו לבצע את הפרוייקט תוך שהוא גדל לממדים שלא שיערנו מראש. הערכתנו היתה שלצד המאבק המתעצם ישנן שם, באופן טבעי, מצוקות רבות ברמת הפרט.² מתוך היכרות עם אופיים של התושבים, הערכנו שרבים מהם יראו דווקא ברבנים את הכתובת המתאימה להתיעצות ולתמיכה. שיחה עם שניים מרבני הגוש העלתה שהערכה זו נכונה. אמנם כבר תקופה ארוכה פעלו שם עשרות רבות של אנשי מקצוע מתחומים שונים (פסיכולוגים, עובדים סוציאליים ויועצים), שעבדו בהתנדבות בצורה מעוררת הערכה, אולם היו משפחות רבות שלא הרגישו בנוח כאשר הוצעה להם עזרה מקצועית, בעיקר בשל התווית של הנזקקות הקשורה בכך.

באותה תקופה הגיעו לגוש רבנים רבים לתת שיחות חיזוק, שבדרך כלל היו טובות ומועילות, אולם בשיחות אלו לא היה די, משתי סיבות:

1. לא כולם באו לשמוע את השיחות, ובדרך כלל, מי שהיה זקוק ליותר חיזוק נטה פחות לבוא.
2. ההתייחסות היתה לשאלות כלליות, בלי אפשרות להיכנס לתוך לבטיו האישיים של כל פרט ופרט ובלי יכולת לנהל דיאלוג אישי הנותן מקום לשוני שבין אדם לחברו.
3. שיחות החיזוק התמקדו יותר ברובד האמוני והאידיאולוגי ופחות ברובד הנפשי, ולא היה בכוחן ליצור את החיבור האישי שבין התכנים לבין היישום.

הקשיים בגוש קטיף באו מכמה כיוונים:

1. חרדה מן הפינוי ההולך וקרב, כאשר כל יום שעבר הגביר את החשש שהגרוע מכול אכן עומד להתממש.
2. התלבטות קשה כיצד לנהוג לאור זאת: האם לנטוש את המאבק ולדאוג ל"יום שאחר"? עד כמה להתחשב באיומים שמי שיישאר בביתו יפסיד חלק ניכר מן הפיצויים ומי שלא יוציא את רכשו עלול

* המאמר נדפס בכתב העת 'צרה', גיליון כו, קיץ תשס"ו.

¹ פעילות 'מטה הרבנים' נחקרת כיום על ידי פרופ' יונה רוזנפלד, חתן פרס ישראל לעבודה סוציאלית, וכעת מרכז היחידה ללמידה מהצלחות במכון 'ברוקדל'.

² מחקר של המרכז לביטחון לאומי באוניברסיטת חיפה שנערך ערב הפינוי ופורסם לאחרונה, העלה נתונים על מצבם של את התושבים באותם ימים: 54% מהנשאלים דיווחו על סיטים וחלומות חוזרים ונשנים בלילות, 46% על נדודי שינה, 60% על ערנות או רגישות יתר ו-46% על קשיים בריכוז ובזיכרון. 81% מהנשאלים דיווחו שעצם המחשבה על ההתנתקות גורמת להם ללחץ ולמתח נפשי. 27.6% מהמתיישבים סבלו מתסמינים המאפיינים הפרעות דחק פוסט-טראומתיות (PTSD) ו-42.5% סבלו מתסמינים דיכאוניים ברמת חומרה בינונית עד גבוהה. גם אם מספרים אלו אינם מדויקים, ניתן ללמוד מהם על המצב באופן כללי.

להפסיד את כולו? מהם השיקולים שעל פיהם צריך לקבל את ההחלטה, מבחינה הלכתית, אמונית וערכית?³

3. קצב מטורף של אירועים ושינויים מיום ליום, שגרם למתח רב וללחץ גובר.
4. שאלות באמונה. האם יש להאמין ש'היה לא תהיה' או שמותר לחשוש שמא זה יהיה?
5. פערים בעמדות בין בני המשפחה: בין בני הזוג, מחד, ובין ההורים לילדיהם, בעיקר המתבגרים, מאידך.

כדי לבנות את תפיסת העבודה, נעזרנו בכלים מגוונים מתחומים שונים של העבודה הסוציאלית מחד ושל העבודה הרבנית מאידך. אולם מכיון שלא היה תקדים זהה לפעילות כזו ולמצב כזה, לא יכולנו להסתמך במישרין על ניסיון מקצועי קודם, והיה צורך להתחיל בהתנסות אישית, אף תוך ניסוי וטעייה. לשם כך נדרש היה להגיע למספר ימים לגוש קטיף, לעבור בין משפחות שונות, להפיק לקחים מן השיחות אתן, ולתכנן על פי זה את ההמשך⁴.

באותם ימים גם הונחה התשתית הלוגיסטית לפעילות, הן ביצירת קשר עם הצבא לקבל אישורי כניסה לרבנים⁵, הן ביצירת קשרי עבודה עם מחלקת הרווחה שגם העמידה לרשותנו את משרדה⁶, והן בדאגה לתנאי המחיה של הרבנים⁷.

לפעילות של 'מטה הרבנים' בשלב הראשון הוגדרו שתי מטרות:

1. ברמה האמונית והאידיאולוגית – חיזוק רוחני, דחינו: לעודד את התושבים להישאר בבתיהם ולהמשיך להיאבק עד לרגע האחרון מתוך אמונה באפשרות שהישועה תבוא ומתוך מסירות נפש למען ארץ ישראל⁸.
 2. ברמה הנפשית – לסייע לתושבים בהפגת המתח הנפשי בו הם שרויים ובקבלת החלטות בצורה רציונלית ככל האפשר, וכן לסייע בהפחתת המתחים בין בני המשפחה.
- ככל שעבר הזמן והשתנו הנסיבות, נדרש היה לעדכן את הגדרת המטרות ולהתאים אותה למציאות.

ב. בחירת הרבנים

גיוס הרבנים היה בעיקר בשיטת 'חבר מביא חבר', כאשר השתדלנו לבחור את הרבנים על פי מספר אמות מידה:

1. יכולת ידועה בתחום התמיכה הנפשית, הן מתוך ניסיון חיים, הן מתוך כישרון טבעי, והן מתוך למידה והשתלמויות. המיון נעשה בהסתמך על היכרות אישית שלנו או של אדם שיכולנו לסמוך על שיקול דעתו.
2. התאמה (בערך) לקו הרוחני של הנהגת הגוש. לא צירפנו רבנים שאמרו בנחרצות "היה לא תהיה"⁹, ולא רבנים שקראו לנקיטת קו מאבק שונה מן הקו שהובילה ההנהגה הרוחנית של הגוש או של אותו יישוב.
3. העדפנו מאד רבנים שהגיעו עם נשותיהם ופעלו ביחד כצוות¹⁰.

³ על כך ראה מאמריהם של הרב יגאל קמינצקי והרב שמואל אריאל בגיליון זה.
⁴ לאחר מכן נודע לנו על כך שהרב יוסי חייקין החל בפעילות מסוג זה כמה חודשים קודם לכן, ונסינו היה לנו לעזר רב. כמו כן למדנו לא מעט מנסיונם של אנשי מקצוע שפעלו בגוש כבר כמה חודשים לפני כן.

⁵ כאן המקום להודות לסא"ל ערן שלו, קצין ההגמ"ר של פיקוד דרום, שבלי עזרתו בהשגת האישורים לא היינו יכולים לבצע את הפעילות.

⁶ כאן המקום להודות למר עובד חזן, מנהל מחלקת הרווחה בנוה דקלים, שהעמיד לרשותנו את משרדי המחלקה על כל צידום ללא כל הגבלה, והורה לנו את הדרך בתחילת הפעילות ובמהלכה.

⁷ כאן המקום להודות לרב בניה ליפשיץ, שלקח את המשימה על שכמו בשבוע הראשון לפעילות, ולגב' חנה אלון, שטיפלה באירוח הרבנים בשבוע שלאחר מכן, בתקופה סוערת ובתנאים בלתי אפשריים. בהמשך, דאגו הרבנים לעצמם. והיו זוגות שהקימו אוהלים על שפת הים. ממש 'מסירות נפש'...

⁸ בניגוד לעובדים סוציאליים, האמורים לבוא ממקום נטול ערכים ורק לעזור למטופל לבחור בעצמו את דרכו, הרבנים באים עם מערכת השקפתית וערכית ברורה, ומתוך אחריות להוביל את הציבור על פיה. רבני המטה פעלו בראש ובראשונה כרבנים, תוך שימוש בכלים מקצועיים, כדלקמן.

יחד עם זאת, כאשר נפגשנו עם תושבים שהחליטו לעזוב, עזרנו להם להיות שלמים עם עצמם בהחלטתם זו, ואף היו מקרים בהם נשלחו בני נוער לסייע להם באריזה. את הקו התווה הרב יגאל קמינצקי על פי ה'מסילת ישרים': מי שחי בגוש בשנות המלחמה האחרונה הוא צדיק. מי שנשאר עד היום הוא חסיד. כל התמסרות למאבק מכאן ואילך שייכת כבר למדרגות שונות ב'קדושה'. וזה היה המסר שהועבר לתושבים.

⁹ יתרה מזאת. בחלק מן המקרים, כאשר המשפחה קבעה בנחרצות ש'היה לא תהיה', שאל הרב בעדינות שאלה כמו: "ומה תאמר לילדיך אם חלילה זה יקרה?".

4. בתחילת הדרך חשבנו שחיוני לבחור ברבנים **מבוגרים** בעלי מעמד ציבורי מוכר, אולם הניסיון בהמשך הראה שאף שיש לכך חשיבות, הדבר אינו עקרוני, וגם רבנים צעירים ו"אלמוניים" הצליחו מאד בפעילותם.

ג. בין רב לעובד סוציאלי

יתרונותיו של העובד הסוציאלי או הפסיכולוג – ידועים. תפיסתנו היתה שהרבנים לא אמורים להחליף את אנשי המקצוע, וודאי שלא להתחרות בהם, אולם עלינו להכיר ביתרונות היחסיים שיש לרב על איש המקצוע ולנצל אותם לטובת המשפחות.

1. **העדר תווית** של נזקקות. אדם המרגיש שלא בנוח בפנייה לפסיכולוג או עובד סוציאלי, מרגיש הרבה יותר נוח בשיחה עם הרב. הפנייה אל הרב מתאימה לאנשים "נורמליים", ולא צריך להיות "מסכן" או "חלש" כדי להיעזר בו.

2. **סמכות** בהכרעות ערכיות ובקביעות אמוניות. מכיון שנדרשה עזרה רבה בקבלת החלטות ובנקיטת עמדה השקפתית וערכית ביחס למצב, ניתן היה להישען על סמכותו של הרב לפסוק בשאלות אלה. למרכיב זה היתה משמעות רבה מאד באותם ימים של חוסר ודאות, בהם תושבים רבים היו זקוקים לדמויות סמכותיות שיוכלו להישען עליהן.

3. **ייצוג**. הרב הנכנס למשפחה אינו נתפס כאדם פרטי, אלא כמייצג – הן את קהילתו, הן את ההנהגה הרוחנית בכללותה, והן את התורה ואת הערכים שעליהם היה המאבק. הדבר נתן משקל עצום לעצם המפגש אתו, עוד לפני התכנים הייחודיים שנמסרו במהלך הפגישה. זה שהרב נתפס כמייצג את האידיאולוגיה שבשמה נאבקו התושבים ואת הציבור הגדול שתמך בהם והשתתף במאבקם, יצר מיד מידה רבה של הזדהות בין שני הצדדים.

לעומת היתרונות שנמנו, יש לתת את הדעת על החסרונות של הרב ביחס לאיש המקצוע:

1. מחסור **בכלי עבודה** מקצועיים. הרבנים לא עברו את מסלול ההכשרה של אנשי המקצוע ולא צברו ניסיון רב בעבודה טיפולית. אמנם גם כל רב בקהילתו עוסק ביעוץ ובתמיכה, אבל אין זה עיסוקו המרכזי.
2. העדר מערך **הדרכה** והרגלי הדרכה. בדרך כלל, גם רבנים העוסקים בתמיכה נפשית, עושים זאת ללא הדרכה מקצועית סדירה, בשונה מאנשי המקצוע, שההדרכה היא חלק אינטגרלי מנהלי העבודה שלהם.
3. **מעורבות רגשית**. רמת ההזדהות הגבוהה של הרבנים עם המאבק, אמנם העצימה את הקשר בינם לבין התושבים, אולם לא אפשרה לקיחת מרחק רגשי, הנדרש לעתים לשם עבודה טיפולית יעילה. החיסרון השלישי לא היווה בעיה של ממש, מפני שבכל מקרה לא נעשתה עבודת עומק. על שני החסרונות הראשונים התגברנו על ידי הכשרה מקצועית מהירה והדרכה תוך כדי הפעילות.

ד. עקרונות הפעולה

הרבנים עברו את כל יישובי גוש קטיף, מכפר דרום ועד מורג¹¹, מבית לבית (כמעט), תוך ניצול הניסיון שהצטבר בפעילות 'פנים אל פנים'. פעילותם של הרבנים התבססה על העקרונות הבאים:

1. **"עמו אנוכי בצרה"**¹². זה היה העיקרון החשוב והבסיסי ביותר. אנו, רבנים מכל רחבי הארץ, מזדהים עם התושבים ועם מאבקם, ובראש ובראשונה באים "להיות אתם". הנוכחות, הקשר, ה"חיבוק" (הפיסי או המילולי) – אלו הם הכלים החשובים ביותר העומדים לרשותנו, וכל מה שיעשה אינו אלא "קומה שנייה" על גבי הדבר הזה.

¹⁰ היה בכך הרבה יותר מאשר "מכפיל כוח". לפעמים רק האשה היתה בבית, ולא היה לה נוח לשוחח עם גבר ביחידות. לפעמים דיבר הרב עם הבעל והרבנית עם האשה. לפעמים אחד מהם הצליח ליצור כימיה טובה יותר עם המשפחה מאשר השני, ובמקרים אחרים, השלימו הכישרים של הרב ושל הרבנית אלו את אלו: הרב הביא יותר את התכנים הרוחניים והרבנית יותר את הכלים הטיפוליים. במיוחד, כאשר היה מדובר בפעילות ללא כל הכשרה מקצועית, היה יתרון עצום להשלמה ההדדית בין הרב לאשתו.

¹¹ באזורים הצפוניים היתה פעילות מועטה. בנצרים הודיעה לנו הנהגת היישוב שאין צורך בפעילות שלנו, והם דואגים בעצמם למענה הולם לכל הצרכים (לאחר מעשה התברר שהערכתם היתה נכונה למדי), וביישובים החילוניים של צפון החבל ראינו פחות צורך ופחות תועלת בפעילות (וכאן, לאחר מעשה, התברר שיכולנו לעשות הרבה יותר). בשלב מאוחר יותר נשלחו רבנים לעבור מבית לבית בניסנית בין המשפחות שהחליטו להישאר עד הסוף.

¹² פסוק זה מתפרש לענייננו בשני מובנים: עמו אנוכי – בשעה שהוא בצרה, ועמו – גם אני נמצא בצרה, כמותו.

2. **כפיפות להנהגה המקומית.** אנו לא מנהיגים את הציבור. יש לו מנהיגות משלו, ועלינו לחזק אותה. לכן, לאורך כל הדרך, אנו כפופים לוועד הרבנים האזורי ברמה הכוללת, ולרב היישוב ברמה המקומי. כל מה שנעשה, נעשה בשיתוף פעולה עם הרבנים ועם המנהיגות המקומית לגווניה, כמו צוותי החירום היישוביים וכדו'.

3. **כניסה ספונטנית.** הקשיים עוברים על כל סוגי המשפחות, ועל כן אין מי שיכול לערוך מיפוי מוקדם כדי להחליט לאיזו משפחה אולי אין צורך להיכנס בשל היותו 'חזקה'¹³. כמו כן הנחנו שאין לוותר על כניסה למשפחות מתוך הערכה שכניסת הרב לא תוכל לעזור להן, אלא להיכנס לכולן¹⁴.

על פי אותו עיקרון, לא נמסר לרבנים שום מידע מוקדם על המשפחות אליהן עמד להיכנס. את כל המידע הרלוונטי היה עליו לקבל מן המשפחה עצמה. מעבר לשיקול הטכני, של קושי לאסוף את המידע ולהעביר אותו לרבנים, דבר שהיה גוזל משאבי זמן יקרים שלא עמדו לרשותנו, היה כאן שיקול עקרוני: הרב לא נכנס עם מסרים מוכנים מראש, אלא שומע את המשפחה ומתאים את עצמו למקום בו היא נמצאת.

עיקרון הספונטניות בא לידי ביטוי גם בהעדר הודעה מוקדמת למשפחות. הכניסה היא בלתי רשמית ובלתי פורמלית. הרב לא נתן תחושה שהוא בא כשליח של ממסד כלשהו, אלא בעיקר כאדם שיש לו ענין אישי בקשר עם המשפחה. דרך זו מעודדת יצירת קשר אישי חם, ללא עכבות הנובעות מהקשר פורמלי כלשהו.

למדיניות זו היה מחיר מסויים, בכך שלפעמים היתה כניסה למשפחה שלא היתה מעוניינת בביקור, או שהשעה לא היתה נוחה לה. ניתנה הנחיה להיות מאד רגישים לכך, אולם בדרך הטבע אי אפשר היה לשמור על כך בכל מקרה. להערכתנו, מקרים מסוג זה היו מעטים יחסית.

4. **תמיכה ולא טיפול.** בניגוד לטיפול המקצועי, הנעשה לאורך זמן ולפי תוכנית מסודרת, כאן הגישה היתה שטחית. בשל תנאי הלחץ בהם התבצעה הפעילות, ובמיוחד לאור זה שבדרך כלל היה המפגש חד פעמי, נזהרנו שלא להיכנס לטיפול עומק, גם כאשר הדבר נראה כמתבקש, וגם כאשר הרב והרבנים היו מצויידיים יותר בכלים טיפוליים מתאימים¹⁵.

5. השיחה 'בגובה העיניים'. אנו לא באים ללמד את המשפחות או להורות להן את הדרך, אלא להקשיב להן וללייען מתוך מה שהן מעלות. המגמה העיקרית היא לעזור להן למצוא את מקורות החוסן שכבר יש בהן.

6. **הדרכה.** נבנה מערך הדרכה וליווי מקצועי על ידי עובדים סוציאליים, הן לתדרוך הרבנים לפני היציאה לפעילות, והן למתן מענה מקצועי מהיר לרבנים בכל בעיה ושאלה שהעלו מן השטח תוך כדי פעילות.

ה. מבנה הפעילות בשבועיים הראשונים

דרך הפעולה היתה כזאת: כל רב שהגיע קיבל לידי את התדריך הכתוב שהוכן על ידיו¹⁶, וכן תדריך בעל-פה מעובדת סוציאלית או מרב שכבר צבר ניסיון בפעילות זו. הקבוצה הראשונה קיבלה השתלמות ראשונית של כשעתיים, על ידי הרב יגאל קמינצקי, שסקר את הקשיים של התושבים והציג את הקו הרוחני של רבני הגוש, ועל ידי הרב יוסי חייקין, שהחל בפעילות מבית לבית באופן עצמאי כמה חודשים לפני כן וצבר ניסיון רב. לכך נתלווה תדרוך מקצועי של עובדת סוציאלית.

כל רב קיבל גזרת פעילות. לאחר כל כניסה למשפחה נדרש היה למלא דף משוב (כללי למדי) ולהעביר לחדר בו ישבו העובדות הסוציאליות, שדאגו להמשך טיפול בכל מקרה בו עלתה בעיה מיוחדת¹⁷. עדיפות ראשונה היתה להדרכת הרב על ידי העובדת הסוציאלית, כיצד לחזור אל אותה משפחה לביקור נוסף, לפעמים שלחו לשם העובדות רב אחר שהיו לו כישורים לטפל באותה בעיה, ובשעת הצורך נשלח לשם איש מקצוע מתאים. מלבד בעלי התפקידים, נשאר החומר חסוי לחלוטין.

¹³ ואכן הניסיון הראה שהיתה תועלת רבה גם בכניסה למשפחות שנראו חזקות כלפי חוץ, ואף למשפחות שבאמת נהנו מרמה גבוהה של חוסן.

¹⁴ נקודה זו בלטה בקרב 'בני מנשה'. בתחילת הדרך עלתה סברה שבגלל קשיי שפה ופערים מנטליים לא תהיה תועלת רבה בכניסת הרבנים. אף על פי כן, הנחינו את הרבנים להיכנס גם אל משפחות אלו. לאחר כניסה לכמה משפחות התברר שהשיחות אתן היו מאד מועילות, והפקפוקים הוסרו.

¹⁵ תודתנו למר עובד חזן, שהאיר את עינינו בנושא זה.

¹⁶ התדריך מובא לקמן, בנספח א.

¹⁷ אחד הדברים שעלו בעוצמה רבה מתוך הדיווחים בימים הראשונים היתה המצוקה הייחודית של בני הנוער. לשם כך הזעקנו לגוש רבנים ומחנכים שקיבלו על עצמם את הטיפול בנוער, הן המקומי, והן המשוב"ח – הרב אלישע אבינר, מתניה יזיד ויונה גודמן. מפעילות זו צמח מטה עצמאי לטיפול בנוער, שקיבל תמיכה לוגיסטית מ'מטה הרבנים'.

הכניסה לכל יישוב נעשתה רק לאחר שיחה מקדימה עם רב היישוב ועם צוות החירום היישובי (צח"י). הפעילות נעשתה בתיאום אתם, על פי הדרכתם ומתוך קבלת הגבולות שהציבו. נעשה מאמץ להתאים את הרבנים לכל יישוב, על פי אמות מידה של השקפת עולם, מנטליות, עדה והשכלה. מידי פעם נמסר לרבני הגוש עדכון כללי על הלכי הרוח בקרב התושבים (ללא כל פירוט), כדי שיוכלו לתת את המענה שהם יכולים גם ברמה הקהילתית והכללית. אחד הדברים שבלטו מאד היה ההישענות על ההנחיות של רבני הגוש.

בימים הראשונים היו שעות הפעילות של הרבנים מוגבלות למדי, כאשר עיקר הפעילות היה בין השעות 4.00-7.00 אחה"צ, ו-8.30-11.00 בלילה. אולם ככל שחלפו הימים וקרב מועד הגירוש, גבר המתח, ונתבקשה כניסה לבתים גם בשעות הבוקר ובשעות המאוחרות (ואף הקטנות) של הלילה, כל זמן שדלק אור בבתים. ככל שעבר הזמן, התגברה הפעילות. מספר הרבנים והרבניות שהשתתפו בה הלך ועלה, ובמקביל עלה מספרן של העובדות הסוציאליות שליוו את הרבנים בעצה ובהדרכה, וכן מספרם של אנשי המטה. לריכוז הפעילות הצטרפו הרב אורי גנזל, רב היישוב רבבה, והרב דוד אנסבכר מאלון שבות. לריכוז חדר המצב של העובדות הסוציאליות הגיעו איריס דוידוביץ', מנהלת 'מרכז הורים וילדים' בירושלים, וברוריה נויברגר, תושבת מצפה יאיר שבהר חברון. צוות המשרד, שהתחיל במזכירה אחת, התרחב מאד, בעיקר בעזרת התלמידות ממדרשת 'ת"ל אורות' באלקנה¹⁸. ככל שעבר הזמן התארכו הפגישות של הרבנים עם המשפחות והדבר העיד יותר מכול על התועלת הרבה שהיתה בכך. עד ערב שבת חזון, שבוע וחצי לאחר התחלת הפעילות, הצלחנו לכסות את כל היישובים בגוש היישובים הדרומי ואת רוב רובן של המשפחות¹⁹. בעזרתן של מתנדבות, נערך מחשוב מהיר של כל הפעילות, וכל הקבצים נשלחו בדוא"ל אל מחשבים שהיו מחוץ לגוש, כדי שיישמרו שם.

מיומנו של אחד הרבנים

עברנו בין המשפחות ומצאנו אנשי אמונה גדולים... למשל, המשרת באיזור גוש קטיף, סיפר על התלבטותו אם לעזוב את היישוב עד התאריך האחרון. מחד, אשתו רוצה מאוד להישאר עד שהחיילים יכריחו אותם לעזוב. מאידך, הצבא תובע ממנו לצאת. הוא חשש שאם לא יעשה כן, יאבד את עבודתו בצבא וגם יפסיד את כל זכויותיו. בשיחה עמי אמר שהוא מוכן להפסיד הכול, אך חבל לו שיוציאו אותו מהצבא, שכן יש חשיבות עליונה להימצאותם של קצינים דתיים בצבא כיוון שהצבא מחפש איך להוציאם. בסופו של דבר הוא נשאר עד אחרי הזמן ה"אסור", ובי"ה נראה שלא יאונה לו כל רע.

משפחות נוספות שהייתי אצלן היו משפחות מבני מנשה. משפחות אלו הקרינו אמונה חזקה למרות שהקושי שלהם היה גדול יותר מאחרים. אין להם קרובים בארץ, הם לא לגמרי שולטים בשפה, וגם פרנסתם אינה מצויה בשפע כיוון שאין להם השכלה גבוהה והם ברובם עובדי כפיים. העצה העיקרית שנתתי להם הייתה להישאר עם היישוב בכל מקום שהוא ילך... השתדלתי לנחם אותם שה' יעזור להם להתחיל מחדש ולבנות חיים חדשים במקום אחר. הם קיבלו את הדברים ואף אמרו לי שאחרי ששוחחתי עמם הם נמצאים "במקום אחר" ממה שהם היו לפני השיחה.

מיומנו של רב אחר

התחלנו במלאכה. נדרשנו להציג את עצמנו כרב ורבנית, ידו הארוכה של הרב יגאל קמינצקי, שהיה רוצה לבוא לכל בית, אבל נמנע מכך בשל צוק העיתים ולחץ הזמן. להפתעתנו התקבלנו ברצון רב כמעט בכל בית. האנשים, רובם ככולם היו במצוקה, ושמחו שיש מי שבא לשוחח אתם על כך. אפילו האנשים החזקים ביותר של היישוב סברו שהפיקו תועלת מן היוזמה הזאת. בשני בתים חשדו בי שאני סוכן שב"כ, ורק אחרי שסיפרתי להם בדיחה על סוכני שב"כ שנתגלו, הופשר הקרח והכניסו אותי.

¹⁸ כאן המקום להודות למזכירת המטה, סימה לוי, ולשאר הבנות שהחזיקו את המשרדים באותם ימים.

¹⁹ אחד הדברים שבלטו מאד באותם ימים היה 'העדר אגו'. הרבנים פעלו ללא כל חשבון של כבוד. מצאנו את עצמנו מדריכים רבנים מבוגרים מאתנו בדור, כמעט, והם מקבלים את ההנחיות מבלי לערער. כל רב נענה מיד בחיוב לכל משימה אליה נשלח. במשך כל התקופה לא נשמעו ויכוחים, צעקות או ביקורת, למרות שפעלו אתנו רבנים שבאו מבתי מדרש שונים ומגוונים. כמוכן, כל הפעילות של הרבנים היתה בהתנדבות. אמרנו אז ש"זהו מחלקת הרווחה היחידה בעולם בה משלמים תמורת הזכות לעבוד בה".

המשפחות מתלבטות היו בשאלות רבות. למשל: האם להכניס משפחות אורחות לבתיהן למשך ימים טרופים אלה? האם לפנות את הילדים לפני שיגיעו כוחות הגירוש? מה לומר לחיילים כשיבואו לגרשם? לאן ללכת לאחר הגירוש? ועוד כהנה וכהנה.

אחת השאלות שהעסיקו את התושבים מאד היתה שאלת האריזה. היו רבנים שהדריכו את שואליהם שלא לארוז את חפציהם. היו שהתירו, ואף המליצו לארוז, בטענה שאם גם נגזר עליהם לאבד את בתיהם, מדוע שיפסידו גם את מיטלטליהם. היה לחץ חברתי מסויים להימנע מאריזה, גם כמבחן אמונה בכך ש"היו לא תהיה" כפי שנאמר בשם רבנים ומקובלים חשובים, וגם כאמצעי לחץ כנגד כוחות הגירוש. משפחות רבות היו מוכנות להקרבה זאת ובלבד שידעו שרבים אחרים נוהגים כמותם. אלא שהמצב השתנה מיום ליום, ולא היה בטוח כמה משפחות ממשיכות בקו זה. לי היה ברור, שלא רק מותר אלא אף נכון לארוז, וניסיתי לקדם את דעתי זו בעדינות בבתיים שבהם חשתי שהיא בגדר דבר הנשמע. לפי הבנתי הדלה במצוות הביטחון, לא היתה שום חובה על האדם המאמין בה' לבטוח שההתנתקות היו לא תהיה. כשאחד מחברי אמר באוזני שהוא היה רוצה לארוז אך חושש שיש בכך פגם באמונה, ציטטתי באוזניו את דברי החזון-איש, שהמחשבה המזהה את מצות הביטחון בהשי"ת עם האופטימיות, היא טעות נושנת שנתאזרחה בלב רבים. עניין הבטחון לדעתו, הוא להאמין שאין מקרה בעולם, והכול בא מאתו יתברך.

הרבה מוסר השכל למדתי בסיור בתים ראשון זה. למשל... שכששאלתיו מה יעשה כשיבואו כוחות הגירוש ענה: "אומר הלל על כל השנים הטובות שהיו לנו כאן". אלו תעצומות נפש, חשבת, ובלבי אמרתי: ראו מה בין בני לבן חמי! כמה טוב הוא רואה ברגע הכי חשוך! וכנגדו, ראו את רשעי התקשורת הישראלית, שגם מול האור הגדול מחפשים הם באופן אובססיבי את החושך, מעין אותה לילית של ר' נחמן מברסלב, שרואה רק בלילה.

1. לקראת יום הגירוש

יום הגירוש הלך וקר, ולנו לא היתה ברירה אלא להתחיל להיערך לקראתו בתוך מצב של חוסר ודאות. ניסינו לצפות תרחישים שונים ולתת עליהם הדרכה מקצועית. לא עמד לרשותנו חומר מקצועי מסודר, והיה צריך לבנות את תוכנית העבודה מתוך השוואה למקרים שונים, מתוך הניסיון שהצטבר בפעילות עד כה ומתוך האינטואיציה האישית²⁰.

התלבטנו כיצד לקבוע את גבולות שיתוף הפעולה עם הצבא. מחד, הקשר עם הצבא היה הכרחי, כדי לאפשר לרבנים חופש תנועה ויכולת גישה אל המפקדים בשטח לפתרון בעיות, ומצד שני לא היינו מוכנים לשום שיתוף פעולה שיקל על הגירוש או שייראה כן בעיני מאן דהו. לאנשי הצבא הבהרנו בעקביות שאנו לא "מהאר"ם, אלא בצד של התושבים ובצד של המאבק.

כדי לאפשר את חופש התנועה, הזמינה מחלקת הרווחה של חוף עזה 100 אפודים כתומים, עליהם נכתב 'רב'²¹. וגם לגבי השימוש בהם היתה דילמה לא פשוטה. סימון בולט נתפס כ"עמדת אר"ם" או גרוע מכך, ואילו סימון שאינו בולט לא יביא את התועלת הנחוצה²².

מתוך מספר דיונים, שהתקיימו בתנאי לחץ קשים (ובעיקר במהלך צום תשעה באב) נתגבשו העקרונות הבאים לעבודה ביום הגירוש:

1. "עמו אנוכי בצרה" – חיבוק, חום אנושי.
2. חיזוק אמוני ואידיאולוגי.
3. מתן ביטוי לכידות הציבורית והחברתית של הציונות הדתית בכלל ו'הציבור הכתום' בפרט.
4. תקשורת עם כוחות הצבא והמשטרה לשם מתן מענה לצורכי המשפחות, אך לא להיענות לצורכי המגרשים.

²⁰ ראה בנספחים ב-ג.

²¹ כשקיבלנו את האפודים, התעוררה השאלה אם הם חייבים בציצית. אולם מכיון שהרבנים קיבלו אותם בהשאלה, לא היה בכך צורך.

²² מבט לאחור, אכן היתה בעייתיות בסימון זה, שנתפס על ידי חלק מהמשפחות, ויותר מכך על ידי חלק מבני הנוער, כשיתוף פעולה עם כוחות הגירוש. אולם היו מקומות וזמנים בהם הרבנים לא יכלו לתפקד בלי סימון בולט מעין זה.

פעם קרה שאחת הבנות שעבדה במשרדי המטה יצאה החוצה בשליחות המטה, נתפסה והועלתה על האוטובוס. לאחר שחילצנו אותה, היא נאצלה לחזור למטה עם האפוד שעליו היה כתוב בגדול: 'רב'...

5. פתיחת 'קו חם' של מטה הרבנים לפניות התושבים ופרסום של מספרי הטלפון.
6. הקמת צוות עצמאי לכל יישוב, הפועל בכפיפות מלאה לרב היישוב ולהנהגה המקומית.²³
- מתשעה באב ועד תחילת הגירוש נותרו ימים ספורים, ובהם ביקשנו מן הרבנים, לחזור ולעבור מבית לבית ולסייע לתושבים בהתלבטויות ובמצוקות שהתעוררו.²⁴

ז. פעילות המטה בימי הגירוש

בימי הגירוש היו בשטח עשרות רבנים ורבניות.²⁵ הרבנים עברו מבית לבית וליוו משפחות רבות ברגעים הקשים ביותר, לצד העובדים הסוציאליים. בשעת הצורך, תיווכו הרבנים בין המשפחות לבין מפקדי הכוחות של הצבא והמשטרה לצורך פתרון בעיות. במפגש מקדים בין נציגי הרבנים לבין מפקדי הגירוש, הודגשו הנקודות הבאות:

- * אין לתושבים כוונה לנקוט אלימות כלפי כוחות הגירוש, ויש להתייחס אליהם מראש בהתאם.
- * לשמור מכל משמר על כך שגברים לא יגעו בנשים ובנערות.
- * לאפשר מעמד 'קריעה' ביציאה מן הבית, ולא לראות בכך כוונה לתקוף את המפנים באמצעות סכין.

במהלך היום, טיפל הקו החם של המטה, אותו איישו בעיקר עובדות סוציאליות, בעשרות פניות של תושבים. ערוץ קשר שנפתח בין המטה לבין מפקדת האוגדה שביצעה את הגירוש טיפל בבעיות בוערות שעלו מן השטח.²⁶ היו מקרים בהם עצרו הרבנים פינוי של משפחות ובלמו מעשים ברוטליים מצד מפקדי הצבא. להלן מספר דוגמאות:

- * ביישוב אחד ראה אחד הרבנים צוות חיילים ש'חטף' נערה מפתח ביתה. המדובר בנערה יתומה. האם ההמומה הסתערה על החיילים וניסתה לחלץ את הבת מידיהם, אך ללא הצלחה. הרב פנה מיד למפקד בכיר שהיה בשטח והחזיר את הנערה הביתה.
- * מספר דקות לאחר מכן, ראה הרב את אותו צוות פונה לביתה של משפחה אחרת, נפגעת טרור אף היא. הוא חזר ופנה לאותו מפקד, והפסיק את הגירוש. בעקבות זאת נמסרה לצוותים רשימה של משפחות נפגעי טרור, וניתנה הנחיה שלא להיכנס לביתן.
- * קבוצת נערים התבצרה על אחד הגגות תוך איום לקפוץ ממנו. המטה פנה אל הפסיכולוג האוגדתי וביקש להעלות רב אל אותו גג להיות עם הנערים, ובינתיים לבצע 'הקפאת מצב'. הרב עלה אל הנערים, והשתתף אתם בהתנגדות לפינוי. הפינוי לא היה קל. שישה חיילים אחזו בכל אחד מן הנערים והורידו אותו בסולם מן הגג. אבל אף אחד לא קפץ למטה.
- * קבוצת חיילים נכנסה לבית, והמשפחה שגרה שם התנגדה בכוח לכל הנסיונות לגרשה מביתה. החיילים הפעילו גם הם כוח, והמצב עמד בנקודת רתיחה שעלולה היתה להיגרר לאלימות. רב שהיה במקום דיווח למטה, שפנה אל הפסיכולוג האוגדתי וביקש 'הקפאת מצב' ללא הסבר נוסף. תוך מספר דקות קיבל מפקד הכוח הוראה לעצור את הפינוי ולשוב למקום לאחר זמן.
- * אל בית אחת המשפחות הגיע כוח בשעה 10.00 בלילה. בבית שהו כ-50 איש: בני משפחה, ילדים נשואים עם ילדיהם, קרובי משפחה וחברים, וביניהם ילדים קטנים, תינוקות ונשים בהיריון. המשפחה היתה במתח רב במשך כל היום, לאחר שראתה בעיניה איך מגרשים מביתם את חבריהם הטובים שגרו מעבר לכביש, והפינוי שלה התעכב שוב ושוב עקב חסימה של הכביש. התוכנית המקורית של בני המשפחה היתה לצאת מן הבית ללא התנגדות, לאחר קיום של מעמד פרידה בנוכחות החיילים. אולם לגירוש בשעה מאוחרת בלילה, כשידעו שצפויה להם נסיעה של שעות ארוכות באוטובוס, הם לא הסכימו בשום פנים ואופן, ודרשו לדחות את הפינוי למחרת בבוקר. מפקד הכוח לא הסכים. אבי

²³ ביישובים בהם לא היתה הנהגה מגובשת נוצרה ציפייה מצד התושבים, שרבני המטה יקחו על עצמם את הנהגת המקום בימי הגירוש; אולם אנו לא התכוננו לאפשרות כזאת.

ביישוב אחר היתה התנגדות מצד הנהגה לנוכחות של רבני המטה. הנחינו אותם שלא לעזוב את המקום ולשמור על הקשר עם המשפחות ברמה הפרטנית בלבד, מבלי להתערב בקו המאבק של היישוב. יומיים לפני הגירוש ביקשה הנהגת היישוב מן הרבנים להישאר ולסייע ביום הגירוש, ואכן היתה לנוכחותם שם השפעה מכרעת במניעת התנהגות ברוטלית של אנשי הצבא כלפי כמה המשפחות.

²⁴ התדריך שהכנו לימים אלו מופיע לקמן, בנספח ב.

²⁵ התקשורת בין המטה לבין הרבנים התקיימה באמצעות הודעות קבוצתיות שנשלחו דרך המוקד של המועצה האיזורית גוש עציון.

²⁶ כאן המקום לציין לטובה את הפסיכולוג האוגדתי, שעשה כל שביכולתו כדי לפתור בעיות ולהקל על המשפחות.

המשפחה נעל את הבית, והחיילים החלו בפריצת הדלתות באמצעות לומים מיוחדים. בני המשפחה גילו התנגדות קשה, שפכו מים ושמפו על החיילים מן הקומה השנייה ונערכו לעימות חריף. פנייה טלפונית של אחד הרבנים הביאה להורדת פקודה מאלוף הפיקוד לעצור את הפינוי. המשפחה הוצאה מביתה למחרת, בשעות לפני הצהריים, כשהיא חוזרת לפעול על פי התוכנית המקורית שלה: לשוחח עם החיילים ולצאת מן הבית בכוחות עצמם.

מתוך יומן של אחד הרבנים

בשש וחצי בערב צעדו כוחות הגירוש של צה"ל לתוך השכונה. המשפחות, שישבו בהמתנה נוראה מהבוקר עייפות ורעבות היו, ורבים כבר רצו להשכיב את ילדיהם לישון. אבל הצבא שלנו נחוש, כידוע. פניתי למפקד הגדוד ולמפקד הפלוגה, הצגתי את עצמי כרב השכונה ובקשתי שהצבא לא ייכנס לשום בית בלעדי. הקב"ה חנן אותי באינטליגנציה על מנת להבחין איזו משפחה חפצה היתה בנוכחותנו בשעת המשבר, ואיזו היתה מעדיפה שנישאר בחוץ. מכיון שבקשה זו נענתה, ניסיתי עוד, ובקשתי לשוחח עם כל חיילי הפלוגה טרם שייגשו הם למשימתם. להפתעתי גם בקשה זו נתקבלה, ופלוגת הקצינים כולה נדרשה לשבת על הדשא לשיחת פלוגה... הם רצו מאוד שאגלה להם אלו משפחות גרות כאן, ואלו מהן באו רק בתקופה האחרונה. שבתי ואמרתי להם בעדינות שלא הטרחתי את עצמי לעזוב את ביתי שבירושלים בשביל להקל מעליהם את המלאכה הבזויה...

הקצינים הגיעו, ובעלת הבית לא עשתה להם חיים קלים. "לכם יש בית, ואותי אתם מגרשים לעיר אוהלים. אני מקווה שתיהנו בבית שלכם, שינעם לכם בחדר שלכם", אמרה. הקצינה פרצה בבכי, ואמרה שהיא בצער נורא מכל העניין הזה. "אז למה הסכמת להשתתף בדבר הנורא הזה?" שאלה בעלת הבית. ותען הקצינה ותאמר: "כי רציתי שאם זה כבר ייעשה, שזה ייעשה בעדינות". שתיהן פרצו בבכי מר והתחבקו. אלא שלפתע, ברגע בואם לצאת מהבית, התברר שהאוטובוס האחרון כבר יצא, ואין עוד אוטובוס עד מחר. בשעה זו הגיעה קצינת משטרה ואמרה באדיבות "נאפשר לכם לישון את הלילה במיטותיכם הנוחות". הרבה צביעות היתה בדבריה, שכן הבית היה ריק ומיטותיהם הנוחות נארוזו באותו יום ומצויים היו במכולה באחד מערי הנגב. בינתיים בא מישוה והציע להם מזרונים לישון את הלילה בביתם. הם הבינו את המצב, והחליטו להשכיב את ילדיהם לישון. לאחר כמה דקות הופיע המ"פ ואמר שהובא אוטובוס מיוחד עבורם, ונא לעלות. מחיתי באוזניו על ההתעללות, והרבה כעס היה מכל הצדדים, אבל טוב שלבסוף נשארו, שכן למחרת התברר שהאוטובוס הזה הגיע ליעדו בשעה שלוש לפנות בוקר!

בשכונה זאת חיה משפחה של בני תורה למופת, אנשי חינוך ואידיאליסטים... לאחר שישבתי בתדריך עד שתיים לפנות בוקר ושמעתי רעיונות יצירתיים לרגע הגירוש, סברתי שלא יעלה על הדעת שמשפחה זו תעזוב מבלי שכוחות הגירוש ילמדו מהם משהו. בעל הבית, איש צנוע, שיש לו עולם פנימי מלא וממש לא זקוק להחצנה, לא חשב על כך. הצעתי לו להזמין מניין קצינים אליו הביתה, שיהיו נוכחים בעת הפרידה. הוא קיבל את הרעיון, ואז אמרתי לכוחות שמשפחה זו מוכנה לצאת רק אחרי שיבקרו אצלה מניין קצינים, ואני מבקש שמפקד הגדוד יהיה אחד מהם. את המג"ד הכרתי יום קודם, והכרת פניו ענתה בו שבן עלייה הוא. רציתי שגם הוא ילמד משהו. כשהגיעו העשרה לביתם, ישבה כל המשפחה מסביב לשולחן ושרו בדביקות "גם כי אלך בגיא צלמוות לא אירא רע כי אתה עמדי". אח"כ בעל הבית פתח את פיו בדברי אמונה היוצאים מן הלב. הוא אמר לחיילים באהבה ובחיבה כמה נורא המעשה שהם עושים, ומכמה חוסר אמונה המהלך הזה נובע, ולמשפחתו אמר שבעזרתו יתברך יתאוששו מהמשבר הנורא הזה יחד עם כל עם ישראל. אח"כ הוא פנה למשפחתו הברוכה ילד ילד, ושאל אם יש להם מה לומר לכוחות המגרשים. הדמעות, גם שלי, נשפכו שם כמים, אמנם כשבא אחד הקצינים לחבקני השתמטתי ממנו ומשפת הגוף שלי הוא הבין: "אל תגרש ואל תחבק"...

ביום חמישי בערב, לאחר סיום הגירוש של בני הנוער מבתי הכנסת, התקיים בבית הכנסת המרכזי מעמד קריעה משותף לרבנים ולעובדים הסוציאליים שפעלו שם, ובנוכחות מפקדי הגירוש²⁷. שני רבנים מטעם המטה נשארו בנוה דקלים בשבת 'נחמו' כדי להיות עם המשפחות שנותרו שם. רבנים נוספים נשלחו בשבוע שלאחר מכן, להיות עם תושבי עצמונה, קטיף ונצרים ברגעים הקשים שעברו עליהם.

²⁷ תיאור חלקי של מעמד הקריעה פורסם ב'דבר העורך' ב'צהר' כג. ראינו חשיבות בנוכחותם של המגרשים, כדי להעביר אליהם בדרך עמוקה את המשמעות החמורה של המעשה בו השתתפו.

ח. "להציל את המציל"

במטה, נתנו את הדעת גם על הצורך לסייע לרבנים לעבד את החוויות הקשות שעברו²⁸. עצם זה שהרבנים עבדו עם תדריכים כתובים ומפורטים סייע להם לדעת כיצד לפעול במצבים שונים ולא להיות במצב של חוסר אונים. המפגשים המקריים, אך התכופים, בין הרבנים לבין חבריהם, אפשרה מידה רבה של תמיכה הדדית. החזרת המשוב אל העובדות הסוציאליות ושיחות ההדרכה כללו אלמנט של דברור והפגה. בליה שבין שני ימי הגירוש בנוה דקלים, יזמו העובדות הסוציאליות התכנסות של הרבנים במשרדי מחלקת הרווחה לשם דברור מסודר בהנחיה מקצועית, שנמשך מספר שעות. הדבר היה הכרחי כדי לשמור על כוחות הנפש של הרבנים והרבניות להתמודד עם העוצמות הרגשיות של החוויות הקשות שעברו במהלך היום.

כשבועיים לאחר הגירוש, הוזמנו כל הרבנים והרבניות שפעלו במסגרת המטה לכנס סיכום שהתקיים במכינה בגבעת שמואל, לשם שיתוף, עיבוד ותיעוד חוויות הגירוש מגוש קטיף²⁹. בכנס זה ישבו הרבנים בקבוצות קטנות עם פסיכולוגים שסייעו בעיבוד משותף של מה שעבר עלינו.

ט. רבנים לבתי המלון

כשבוע לפני הגירוש, התברר לנו שהטיפול המתוכנן במגורשים בבתי המלון הוא מתחת לכל ביקורת, ומגיע עד לרמה של התעללות ממש. החלטנו להרחיב את פעילות המטה לכל מקומות הקליטה המיועדים למגורשים. את האחריות על כך לקח על עצמו הרב ראובן גנזל. הוא הצליח ליצור קשר עם אנשים מתאימים במנהלת סל"ע ולקבל את רשימת המלונות, ומיד פנה לרבנים מכל רחבי הארץ ושיבץ אותם ל"רבני מלונות". הרבנים נתבקשו להתגייס עם קהילותיהם לסיוע בקליטת המגורשים במלונות ולתת למגורשים תמיכה נפשית וחיזוק רוחני³⁰.

מתוך יומן של אחד הרבנים

בעשרה לחודש אב, צלצל הטלפון בביתי. היה זה מטה הרבנים בגוש קטיף, שביקשני להיות אחראי על קליטתם של אנשי נווה דקלים במלון הייטאט בירושלים.

נחלצתי מייד לעבודה. ישבתי עם אשתי והכנו רשימה של דברים בסיסיים שצריכים להיות במלון. התקשרתי למנהלת ואמרתי שאני מ'מטה הרבנים' בגוש קטיף, ושאנחנו רוצים לפעול לקליטה טובה של אנשי נווה דקלים. בתחילה, נעניתי באופן די מסתייג: "אנחנו בסך הכול מאורגנים". התחלתי לשאול שאלות מתוך הרשימה שהכנו: "כיצד תתבצע הכביסה?" והתשובה: "במלון אין שירותי כביסה. הם יצטרכו להסתדר לבד". הבהרתי, שדבר כזה לא יכול להיות, ושמשפחה עם כמה ילדים צריכה לעשות לפחות כביסה אחת ביום.

"מה ביחס לכשרות במלון?" שאלתי. מן המנהלת ענו שהם חושבים שהכשרות היא למהדרין. אמרתי להם שאני יודע שהכשרות היא רגילה, ושהרבה מאנשי נווה דקלים לא יאכלו אם הכשרות לא תהיה למהדרין.

לאחר שאלות אלו ועוד שאלות נוספות, התחיל תאום נרחב יותר, כי הובן הצורך שלנו במשימה. בשלב זה קיבלתי טלפון ממטה הרבנים בגוש קטיף, שהמנהלת הודיעה שהיא מוכנה שייכנסו למלון רק שלושה אנשים משלנו, ושאנחנו צריכים להעביר רשימה של שלושה רבנים שרק הם יוכלו להיכנס. "איך זה ייתכן?", שאלתי. "האם הם נכנסים למעצר חדש?" לא קיבלתי תשובה ברורה. בסופו של דבר התבטלה הגזירה, כנראה מכוח המציאות, ונכנס כל מי שרצה.

באותו יום, כינסתי כנס של כעשרים אנשים, כדי לתכנן כל שלב שבו אנו צריכים לסייע. התכניות היו מפורטות מאוד. החל מרגע הכניסה: א. נשים תאפינה עוגות ביתיות, וכל משפחה תקבל מייד בכניסתה למלון עוגה ביתית עם מכתב יפה. ב. מלון איננו מקום בשביל ילדים קטנים. צריכים לדאוג לפעילות ולתעסוקה לילדים החל מגיל של כמה חודשים ועד לכיתה י"ב (ואולי גם מעבר לכך). פעילות זו צריכה להיות אפשרית במשך כל היום. ג. צריך לדאוג למשפחה מלווה לכל משפחה, גם לצדדים הטכניים וגם

²⁸ הצורך בתמיכה למטפלים באירועים טראומטיים עלה במחקר של פרופ' מולי להד, בו העלה רשימה ארוכה של גורמים העלולים להביא לתגובות פוסט-טראומטיות אצל המטפלים. בפעילות של הרבנים בימי הגירוש הצטרפו כל הגורמים הללו במינון גבוה, וחייבו התייחסות מתאימה מצד המטה.

²⁹ תודתנו נתונה ל'צהר' על מימון וארגון המפגש.

³⁰ התדריך שהכנו לשם כך מופיע לקמן, בנספח ד. תודתנו נתונה לד"ר ניצה קאליש, על עזרתה המקצועית בהכנת התדריך.

לצדדים הנפשיים. ד. צריך לזכור שאנשים הגיעו לעתים ללא כל ציוד מתאים. לכן צריך להיות זמין לכל דבר: משחת שיניים, טיטולים, תפילין וכד'. ה. צריך להיות מערך של כל דברי העזר הנצרכים מאוד בשעה זו: רופאי משפחה, רופאי שיניים, ספר וספרייה (במיוחד לאחר שלושת השבועות), עובדים סוציאליים, פסיכולוגים, מסז'יסטיות ועוד.

נרשמו עוד דברים רבים, והתמנו אחראים על כל תחום. היה לנו קשה מאוד לתכנן ולסדר את הדברים, בעוד התהליך הנורא עדיין בעיצומו, אבל לא היתה ברירה. ידענו, שאם אנחנו לא נתכנן כל פרט, אחינו לא יקבלו את הטיפול המתאים.

באותו ערב ישבו גם אנשים ממפוני ימית, שנתנו עצות כפי שחזו על בשרם. אחד הדברים החשובים היה: לתת את כל מה שאנחנו יכולים לתת, אבל לדאוג לכך שהדברים ייעשו לפי רצונם של אנשי נווה דקלים, ולפי תיאום מלא אתם, ולא להעמיס עליהם יותר מידי.

י"א באב: פרסמנו הודעות. התחלנו במחשבות על כל הדברים החסרים: האם להכין סנדביצ'ים בשביל ארוחת צהרים? האם לקחת את הכביסה? לאחר התייעצות הוחלט: כל הדברים שהמנהלת צריכה להיות אחראית עליהם, צריכים להיעשות על ידה!

לאחר לחצים של גורמים רבים, הודיעו במנהלת, שבכל המלונות יהיה פנסיון מלא: שלוש ארוחות ביום. עניין הכביסה עדיין לא הסתדר. במלון אין שתייה בין הארוחות, ודבר זה מאוד נדרש במיוחד כשנמצאים לאורך זמן. הכנו פינת שתייה ועוגות, שמופעלת 24 שעות ביממה. חמ"ל של צוות מרשים של אנשים שנמצאים בו כל העת.

בערב התכנסו למעלה ממאתיים תושבים שהתנדבו לעזור באופן מלא בכל מה שניתן. אנשים שהסכימו לקחת חופש מעבודתם, לוותר על החופשה השנתית של המשפחה, בכדי להיות עם אנשי נווה דקלים. בתחילת האסיפה קיבלתי טלפון מהמנהלת, שהמשפחה הראשונה הגיעה למלון. מייד נסע זוג שדיבר עם המשפחה במשך כמה שעות (לפי בקשתם), הראה לה את האיזור וכד'.

אור ל"ב באב, ובמהלך היום: שבע משפחות נוספות הגיעו למלון. וביום רביעי עוד כעשר משפחות. הנוער הכין שלטים, ועמדו לקבל את פניהם. קבלת הפנים היתה חשובה אך קשה. כל משפחה ומשפחה, כאב נוסף, סבל נוסף, חיבוקים נוספים. כל משפחה קיבלה את העוגה ואת המכתב. בצדו השני של המכתב הוספנו מפה של המלון, ופירוט של המקוואות ובתי הכנסת באיזור...

פעילות זו, שתוכננה כמפעל מינורי לזמן קצר, התמשכה זמן ארוך מאד, עד לחג הפסח תשס"ו. מתוך הפעילות הזאת צמח במהירות ארגון 'למען אחי' שריכז את פעולות ההתנדבות למען העקורים בחודשים הראשונים לאחר הגירוש³¹, וכן 'תעסוקטיף', בראשותו של הרב יוסף צבי רימון.

י. עזרה באריזה

בשבועיים שלאחר הגירוש, חזר נציג מכל משפחה לארוז את תכולת הבית. לכאורה, לרבנים לא היה תפקיד בשלב זה. אולם אנו החלטנו לגייס רבנים ולשלוח אותם לסייע באריזה וללוות את התושבים גם בימים קשים אלו. פעילות זו באה מתוך מספר שיקולים:

1. "עמו אנוכי בצרה". להיות עם האנשים בכל המקומות ובכל הרגעים הקשים.
2. לעזור ברמה הטכנית, עד כמה שאפשר.
3. להרחיב את מעגל הרבנים הפעילים. הערכנו שישנו פער עצום בתפישת החוויה הקשה של הגירוש בין מי שהיה שם לבין מי שלא היה שם. תושבים רבים חשו שמי ש"לא היה שם" לא יוכל להבין אותם. לכן חשוב היה להגדיל את מעגל הרבנים ש"היו שם", כדי שיוכלו לתמוך בתושבים לאורך זמן.

יא. "היום שאחרי"

כבר בשלבים הראשונים של הפעילות, הבנו שאסור לה להסתיים עם תום המאבק. גם אילו היה מתרחש נס והגירוש היה נמנע, נגרמו לתושבים נזקים נפשיים קשים, והיה צורך לסייע להם להתמודד אתם. על אחת כמה וכמה, לאחר שהגירוש אכן אירע. לשם כך הבהרנו לרבנים את אחריותם לשמירה על קשר עם תושבי הגוש לפחות למשך שנה מיום הגירוש.

במשך תקופה ארוכה היה "חלל ריק" עצום בטיפול בעקורי הגוש. גם תוכניות תמיכה שהוכנו מראש לא יצאו אל הפועל. הרשויות המקומיות הקולטות לא נערכו לטפל במצוקות הרבות, והמעט שנעשה לא הספיק. תקציבים שהובטחו לצורך הענין לא הגיעו. אנשי מקצוע רבים המשיכו לסייע לתושבים

³¹ לאחר מספר שבועות הועבר הניהול לידי ועד המתיישבים, ושמו הוסב ל'למען אחינו'.

בהתנדבות, אך לא היה בכך די. לתושבים רבים היה קושי גדול להיפתח אל אנשי מקצוע שלא הזדהו עם דרכם. במצב זה היתה חשיבות עצומה להמשך הפעילות של הרבנים.

את הרציול של הפעילות ניתן לראות מתוך מכתב שהוצאנו לרבנים חודשיים לאחר הגירוש.

העיקרון הבסיסי שהנחה אותנו לאורך כל הפעילות היה "עמו אנוכי בצרה". במקום שבו השליח שלנו נמצא בצרה, אנו - רבני הציבור - נמצאים אתנו. כל המטען הרוחני שהבאנו אתנו היה תוספת לאותו עיקרון בסיסי. ואם הבאנו עמנו גם ניסיון חיים וידע מקצועי - היה זה עוד ערך מוסף. כל זה נדרש מאתנו גם כיום, ומה שאנו לא נעשה, איש לא יעשה במקומו.

ועוד עיקרון מנחה. אם ננסה להבין את מקורות החוסן של תושבי הגוש שעברו שנים קשות ביותר והתמודדו עמן בהצלחה מדהימה - נוכל לעמוד של שלושה דברים ייחודיים: (א) אמונה³². (ב) אידיאולוגיה. (ג) לכידות חברתית. כולנו מבינים שאת שני הדברים הראשונים יכולים לתת לעקורים דווקא רבנים. וגם הדבר השלישי יכול להינתן דווקא על ידינו, כמנהיגי ציבור וכנציגי הציבור הרואה בהם את שליחיו³³.

מתוך קבצי המחשב שהוצאנו מן הגוש, העברנו לכל אחד מן הרבנים את רשימת המשפחות שאליהן הוא נכנס, עם מספרי הטלפון הניידים שלהם. ביקשנו מן הרבנים ליצור קשר טלפוני עם כל אחת מן המשפחות לפחות אחת לשבועיים ולהעביר משוב למשרדי המטה, בירושלים. כמו כן ביקשנו לבקר את המגורשים ככל שהדבר מתאפשר.

במקביל, דאג המטה לשלוח רבנים לתת שיעורי תורה בכל אחד מן המקומות אליהם הגיעו המגורשים, בעיקר בשבתות. לשם כך נוצר קשר עם רכזי תרבות תורנית בכל אחד מן המקומות, ובכל פעם בה הדבר התבקש והתאפשר, הגיע רב לשבת. המטה סייע בפעילותה של 'מדרשת כיסופים' בניצן, בה מתקיימים שיעורי תורה לנשים, ושלח גם לשם רבנים אורחים לשבתות.

היה צורך חיוני להרחיב את מעגל הרבנים, ולשם כך איתרנו רבנים נוספים שהיו בגוש באותה תקופה אך לא פעלו במסגרת המטה, וכן רבנים שגרו בגוש בעבר היותר רחוק. לאחר מכן גייסנו מתנדבים נוספים.

אחת לכמה שבועות הוצאנו מכתב הדרכה לרבנים, שנשלח בדואר רגיל או בדוא"ל. במכתב היו הדרכות מעשיות ומידע רלוונטי. למכתב צורפו דפי העדכון של וועד המתיישבים, שנתנו לרבנים את התמונה הכללית שבתוכה הם פועלים. בעזרת המכתבים הצלחנו גם לשמר את המוטיבציה של הרבנים להמשיך ולפעול.

אחת העצות המעשיות היתה לשלוח הודעות SMS למשפחות מהגוש בערבי שבתות; דבר שקיבלנו עליו משוב מאד חיובי מן המשפחות³⁴.

יחד עם זאת, הפעילות המתמשכת נתקלה בקשיים רבים, שלא היו בימי הפעילות בגוש:

1. קושי בהתארגנות מחודשת בתנאים שהשתנו בבת אחת³⁵.
2. צורך של הרבנים בכלל, ושלנו בפרט, להתאושש מן האבל האישי על החורבן³⁶.
3. שחיקה מהתמשכות הפעילות. כל אחד מהרבנים חזר אל קהילתו ואל עומס העבודה היומיומי³⁷. גם המתנדבים שעסקו בניהול המטה חזרו איש איש לעיסוקיו הקבועים.

³² בהקשר הזה היתה חשיבות רבה למפגש עם מגורשים שהיתה להם "בטן מלאה" על הרבנים, לשמוע את כל טענותיהם ולהכיל את הכאב, מבלי להתיימר לתת תשובות.

³³ תודתנו נתונה לד"ר ניצה קאליש, ממנה למדנו את העקרונות הללו, שהיו נר לרגלנו לאורך כל השנה.

³⁴ את הרעיון הזה למדנו מרב ששמע מאחד העקורים איך הוא מתמלא כוחות מהודעה שהוא מקבל בכל ערב שבת מהרב אלישע וישליצקי.

³⁵ תודתנו נתונה ל'צהר', שהעמיד לרשותנו את משרדיו ועזר לנו בניסיון להקים את המטה מחדש מיד לאחר הגירוש. לצערנו, לא הצלחנו בניסיון זה, והמטה הוקם מחדש רק לאחר חודשיים. במבט לאחור, הטעות היתה בניסיון להקים מיד מערכת גדולה, כפי שהיתה בגוש. המסקנה היא שבתנאים של אי ודאות ושינוי מתמיד, נכון להתחיל 'בקטן' ולצמוח תוך כדי תנועה. המטה הוקם מחדש רק סמוך לחג הסוכות תשס"ו, לאחר מספר פעילויות שנעשו ברמה מאד מקומית, שבעקבותיהן נתבקשנו על ידי הרב יגאל קמינצקי לחזור ולפעול בהיקף מלא. דחיפה נוספת באה לאחר שהתבררה עוצמת ההזנחה של העקורים.

³⁶ אנו עצמנו, כתושבי הגוש לשעבר, היינו באבל, והדבר הקשה עלינו לחזור ולהפעיל את המטה בתקופה שלאחר הגירוש.

4. פיזור של הרבנים בכל הארץ, מבלי שהיתה דרך לכנס אותם למקום אחד. נדרש כוח אדם כדי להתקשר אל כל אחד מהם, לעודד, להדריך ולקבל משוב; וזה לא היה בנמצא. (במהלך החודשים שלאחר מכן, הצלחנו לקיים רק מעט יותר מאשר סבב אחד של טלפונים לרבנים, כדי לקבל משוב).
5. מרחק גיאוגרפי גדול בין הרבנים לבין המקומות בהם שהו העקורים. מרחק זה הכביד בעיקר עלינו, בכך שמנע מאתנו לחוש באופן בלתי אמצעי את הצרכים של העקורים בכל מקום.
6. חוסר מידע על צרכיהם של העקורים, כאשר כל אחד מהם היה במצב שונה מחבירו, וגם אצל אותו אדם המצב השתנה מזמן לזמן. קשה היה לזהות את ההנהגה הרלוונטית בכל מקום כדי לקבל מידע מספק על הצרכים.

יב. סוף דבר

מאז ומעולם היו רבני ישראל לתמיכה ולעזרה לכל דורש. בדורות האחרונים דומה היה כי חלה שחיקה בתפקידו זה של הרב, והשרביט הועבר לידיהם של אנשי המקצוע מתחום בריאות הנפש: פסיכולוגים, יועצים ועובדים סוציאליים. פעילותו של 'מטה הרבנים', כעבודת צוות של רבנים ועובדים סוציאליים יחדיו, היתה בה הרבה יותר מאשר "החזרת עטרה ליושנה". יש לראות בה את דמותה החדשה של רבנות ארץ-ישראלית, המחברת את כל עולמה התורני אל העולם המקצועי, ובונה מתוך כך קומה חדשה של תמיכה רוחנית ונפשית.³⁸

שאלה הנשאת פתוחה היא: כיצד ניתן יהיה להשתמש בתקדים זה לצורך הקמת מפעלים רבניים-חברתיים אחרים במדינת ישראל ובעולם היהודי?³⁹

נספחים

א. תדריך מס' 1 – עד שבת חזון

ברוכים הבאים!

אנו רוצים להודות לכם על היענותכם לפרוייקט "הדלת הפתוחה", המאפשר לכל תושב מפגש אישי עם רב במידה והוא מעוניין להתייעץ וללבן שאלות, דילמות, והתלבטויות אמוניות, ערכיות, הלכתיות ומוסריות על רקע איום הגירוש והרס היישובים. בשלב זה, המטרה שלנו היא לא להכתיב עמדה מסויימת אלא לעזור לכל אחד להיות שלם עם עצמו, הן מהיבטים מעשיים ורגשיים והן – ובמיוחד – מההיבט הערכי.

הכניסה לבית

רגע לפני הכניסה לבית מלאים ברצון טוב, אמפתיה ללא גבול, קצת מבוכה, ותפילה להיות השליחים הטובים בעת הזו - שימו לב לכתוב בדפים הבאים אשר נכתבו על סמך ניסיונם של אחרים.⁴⁰

³⁷ אחד הרבנים התנצל בפנינו על כך שהוא שומר קשר רק עם 16 משפחות... אחרים התקשו לעמוד אפילו בפחות מכך.

³⁸ בהקשר לכך, יש לציין את מאמרו של אליהו שי ב'צהר' כה, ואת תגובתו של יהודה דהן (שאף הוא פעל ב'מטה הרבנים') בגיליון זה.

בשיחה עם פרופ' יונה רוזנפלד, קיבלנו אזהרה חשובה: אל להם לרבנים לרכוש יותר מידי את הכלים המקצועיים, שכן אז יאבדו את האותנטיות שלהם כרבנים...

³⁹ תודתנו נתונה לרב חננאל טחובר, שפעל במסגרת המטה, ולאחר הגירוש הפיץ בין הרבנים שאלונים מפורטים על הלקחים שיש להפיק מן הפעילות.

לאחרונה פנה אלינו רב מהגרעין התורני בשדרות כדי לראות כיצד ניתן להשתמש במודל זה שם. כמו כן העמדנו את המודל לרשות רבנים בצפון הארץ כדי לסייע להם בעבודת הקודש שלהם בתקופת החירום בה הם מצויים שם.

⁴⁰ סעיף זה נלקח מן התדריך לעובדים הסוציאליים שעברו גם הם מבית לבית. ביישום נעזרנו רבות בניסיון שהצטבר אצל רבים מן הרבנים במבצעי 'פנים אל פנים'.

איך להציג את עצמי?

הציגו את עצמכם כרבנים, ספרו היכן אתם משמשים בתפקיד זה ושהגעתם על פי הצעת וועד הרבנים בגוש. התושבים עייפים מאורחים שמציפים את הגוש, וגם זקוקים לדמות שניתן להישען על סמכותה הרוחנית, ולכן חשוב לציין את תפקידכם הרבני ומטרת המפגש.

פתיחה אפשרית: "כבר כמה ימים אני לא ישן בלילה מרוב דאגה, לכן באתי כדי להיות אתכם ברגעים האלה". שאלה פותחת: "מאוד מסקרן אותי לדעת, איך אתם חיים בתוך המציאות המטורפת הזאת?" העיקרון הוא שלא לבוא אליהם "מלמעלה" אלא מתוך איזושהי מצוקה שלנו. רבנים מחוץ לגוש שואלים שאלה "פותחת" ובדרך כלל זה מספיק.

הקשבה בגובה העיניים

ככלל, אין זה הזמן והמקום לתת לאנשים שיעור, אלא לדבר על נושאים שהם מעלים. יהיו משפחות שיוודו לכם על הרצון הטוב ולא ירצו לשתף פעולה. בעדינות וברגישות כדאי לנסות לדווח אותם ולשמע מהם על הדרך בה הם מחזקות את עצמם ומשפחתם כדי ללמוד מניסיונם עבור אחרים. כשאדם מדבר, תקשיב לו עד הסוף. הוא זקוק להקשבה שלך. תשאל הרבה שאלות הבהרה ושאלות שמזמינות להרחיב. יש לך שבילו את כל הזמן שבעולם ללא לחץ על הספק.

על מה מדברים?

1. חשוב להיות עם האנשים **במקום שלהם** ולהבהיר ששאלות ותהיות רוחניות ודתיות באמונה - קשות ככל שיהיו - אינן מעידות על חולשה אלא על בריאות.
2. **המצב מורכב ונזיל**. במצב הנוכחי כמעט כל אחד מכין לו איזו שהיא "תעודת ביטוח". אצל כל אחד המצב מורכב מנחישות, הקרבה ואמונה מצד אחד, ומהישרת מבט אל המציאות הנראית מול העיניים מצד שני.
- היכולת לגשת אל המציאות במבט מורכב מבטאת עוצמה יותר גדולה מאשר ראייה בשחור-לבן, ויש לבטא הערכה לכל אחד על כך.
3. מותר לדבר על מה שחוששים ממנו ואף לחשוב איך למזער נזקים תוך כדי מאבק. חשוב לתת כבוד ולגיטימציה גם לאנשים שעייפו מהמאבק, ולא לבוא ממקום שיפוטי. אין זה מועיל שיחושו רגשות אשם על ביטויי חולשה.
4. המצב משתנה פה מרגע לרגע ולכן שאלות שלא הטרידו אתמול מטרידות היום, ומחר יהיו שאלות אחרות עפ"י השינויים במצב.
5. יתכן ואנשים מרגישים מוחלשים מכך שחבריהם כבר אורזים ועוזבים. חשוב לעזור להם להכיל ולקבל את חבריהם באהבה.
6. שאל את ההורים איך ילדיהם מתמודדים עם המצב.

ההליך קבלת החלטות

אנשים מתלבטים כיצד עליהם לנהוג בכל צומת של התרחשות ותרחיש. חשוב לעזור להם בתהליך החשיבה שיקח בחשבון השלכות של כל החלטה על כל בני המשפחה תוך שיקול דעת על מחיר ורווח של כל מהלך והחלטה. חשוב שאנשים יקבלו החלטות מתוך חשיבה ותחושה שהם שלמים עם החלטתם. וחשים שליטה במצב במעט שניתן להם לשלוט. מוצע להשתמש בכלי חשיבה שנקרא "פירוק המפלצת", דהיינו: לפרוט כל בעיה מעיקה לפרוטות הקטנות שלה, ולפי הצורך לדון בכל פרט בנפרד.

לכידות משפחתית

חשוב לשים את ערך הלכידות המשפחתית כערך גבוה וחשוב ביותר מעל לשיקולים אחרים. שימו לב אם יש פערים בין בני הזוג ובני המשפחה ביחסם לדרכי ההתמודדות. חשוב להשקיע כל מאמץ לכוון אותם להגיע להחלטה מוסכמת תוך הליכה זה לקראת זה ואף ויתור על בחירה אישית למען הלכידות המשפחתית⁴¹.

⁴¹ הקו הערכי שהנחה את הרבנים היה: לשמור על שלמות המשפחה בכל מחיר, ולהבהיר, אפילו תוך מתן ביטוי לסמכותו הרוחנית של הרב, שמטרה זו חשובה יותר מן המאבק על הארץ, וקל וחומר – יותר מאשר כל שיקול כלכלי.

בריאות נפשית של כל אחד מבני המשפחה

לכל אחד רגישויות שונות וכוחות נפש בעוצמה שונה בהתמודדות עם חוויות קשות בחיים. לכן, כל החלטה שאדם מקבל על דרכי התנהגותו צריכה להיות בהתאם לכוחותיו וכוחות המשפחה על מנת שלא להתמוטט ח"ו בגלל ציפיות גבוהות מדי להתמודדות בדרך שלא מתאימה לו. ומאידך, יש אדם שמתחזק וצומח דווקא מתוך עמידה נחושה שיש בה סיכונים, כאשר תחושה של "כניעה" או "בגידה" היא שעלולה לגרום לו לפגיעה נפשית.

דוגמאות: לא כל אדם מסוגל נפשית להתמודד עם אובדן רכוש, חוויות של אלימות, מעצר וכדו'. אדם מכיר את עצמו על פי ניסיונות קודמים בחייו. יש לעזור לו לברר במה הוא מסוגל לעמוד ולהעמיד בסדר עדיפות גבוהה את החשיבות שאנשים ייצאו מהמשבר בריאים בנפשם ואף יוכלו לצמוח ממנו ולצאת מחוזקים.

סיכום, פרידה וסגירה

- א. עד יום הגירוש נותרו מספר ימים, האם יש לכם בקשה מיוחדת לימים הקרובים מאיתנו או גורמים אחרים (אנחנו יכולים להעביר) בקשה לדך/ לבן זוגך/ לילדיך.
- ב. חשוב להחליף מספרי טלפון ניידים, ולהציע ביקורים הדדיים בהמשך.
- ג. בצאתכם חשוב שאנשים ירגישו שהנושא שנפתח בפניכם לובן עד הסוף והם קיבלו מענה מספק.
- ד. במידה ולא הצלחתם לתת מענה מספק מסיבות שונות רצוי שתמשיכו אתם את הקשר בפגישות נוספות עד שתצליחו לתת מענה.
- ה. במידה ואין לכם את כל הכלים לתת מענה למשפחה הפנו אותם לגורם אחר (רווחה, הפורום המשפטי, רבנים אחרים וכו') או הציעו להם שאתם תדאגו לכך שגורם אחר יתן מענה, בכל מקרה דווחו על כך אלינו.
- ו. בכל מקרה השאירו אצל המשפחה את כתובתכם ומספר הטלפון שלכם, וכיצד ניתן להשיג אתכם במידה וירצו לשוחח עמכם בהמשך.
- ז. אם הרגשתם שנוצר קשר טוב ביניכם יתכן והם ישתמשו בקשר אתכם גם בעתיד הרחוק.
- ח. לאחר היציאה מן הבית, חשוב מאד למלא את דפי המשוב ולהעביר אותם אלינו בהקדם.

אנו עומדים לרשותכם במשך כל היום לשאלות, התייעצויות, דיווחים ועדכונים. בהצלחה!

טל' במח' הרווחה: 08-6840813-4

עזריאל אריאל חדוה אריאל

תיאום לינה - חנה אלון

תיאום ארוחות - סימה לוין (צהריים - 13 ש"ח, ערב - 5 ש"ח)

ב. תדריך מס' 2 - בין תשעה באב לימי הגירוש⁴²

תמונת מצב כללית

1. החל ממוצאי שבת חזון תהיה כניסה של כוחות צבא גדולים מאד לגוש...
3. על פי תוכניות הצבא, ביום שני בבוקר ייכנסו החיילים המפנים לכל בית ויתנו למשפחה צו גירוש...

תמונת מצב משפחתית

1. יהיו אנשים שעובדים קשה על אריזה ולא פנויים לשיחה.
2. יהיו אנשים שאורזים ומאוד ישמחו לשיחה ופסק זמן באריזה.
3. ניתן גם לשוחח תוך כדי סיוע לאנשים באריזה.
4. הבתים עמוסים באורחים, והטיפול במשק הבית קשה מאוד.
5. סף הרגישות מאוד גבוה.
6. בין אם אנשים החליטו כבר על דרכי התמודדותם ובין אם לא, הם ניצבים בכל רגע מחדש מול הדילמות והצורך לקבל החלטה.

⁴² התדריך הזה, וזה שאחריו, נכתבו במהלך הצום. לא ראינו בכך הסחת דעת מן האבלות, אלא עיסוק בעניינה של האבלות עצמה. עובדי המטה קיבלו היתר הלכתי לשבת על כסאות החל מהבוקר, כדי שיוכלו לתפקד ביעילות.

הדילמות העומדות בפני התושבים

1. ישנן עדיין משפחות המתלבטות אם לארוז בעצמן או להשאיר את האריזה לצבא. עד כמה להפקיר את הרכוש?
 2. גם אם יחליטו לארוז, קיימות התלבטויות מה לארוז לטווח הקצר ומה לאפסן לטווח ארוך, משום שלא תהיה להם גישה מיידית לכל הציוד שלהם.
 3. עד כמה להכניס אורחים לביתם ועד כמה לשמור על האינטימיות של המשפחה?
 4. כיצד הם רוצים להתנהג ביום הגירוש ח'יו מול החיילים המפנים? באיזו רמה להביע התנגדות לפינוי?
 5. האם להשאיר את הילדים בבית ליום הגירוש או להוציא אותם?
 6. איך לעזור לילדים לעבור את ימי המאבק בגירוש כמה שיותר טוב?
 7. התלבטות לאן ללכת מגוש קטיף.
 8. כיצד עליהם לנהוג בנושא המזוזות בבית? ספרי הקודש?
 9. האם לעשות קריעה? כיצד? מתי בדיוק? בברכה?
 10. האם יש עבירה בעזיבה מבלי להיגרר על ידי החיילים?
- את התשובות לשאלות האחרונות יש לברר בכל ישוב עם הרב המקומי ולתת תשובות בהתאם להוראת הרב⁴³.

עקרונות מנחים לסיוע

תכנון יום הגירוש

1. התושבים יקבלו תדרוך והוראות ממטה המאבק של יישובי גוש קטיף המציע דרכי התמודדות. חשוב להתאים את המסרים של הרבנים למסרים של המטה.
2. חשוב שבני הזוג יתכננו עם משפחתם את המפגש עם החיילים המפנים. ניתן לנסות לצפות לתרחישים שונים, מה הם רוצים לומר להם ועד כמה יתנגדו. חשוב לשתף את הילדים בתכנון, וכן את האורחים בבית. יתכן והמשפחה צריכה עזרה בארגון שיחה ותקשורת משפחתית.
3. יש להתאים את השיחה לכל ילד על פי גילו ותפישתו. יש להתייחס באופן מיוחד לבני נוער ובחירתם האישית בדרכי המאבק, גם אם היא חורגת במעט מהדרך של שאר המשפחה.
4. חשוב לבדוק עם המשפחה באילו סיטואציות הם מסוגלים לעמוד מבחינה נפשית(הם מכירים את עצמם על פי נסיונות בעבר) ומה יעזור להם להתמודד (תרופות, קרוב משפחה תומך, רב תומך, חבר וכדו').
5. כדאי לבדוק אם יש למשפחה כתובת של דמות שהם סומכים עליה וניתן להיעזר בה בעת הצורך ביום זה (כתובת רבנית, מקצועית, משפחתית או חברית).
6. ספר לני המשפחה שמעתה ואילך הנך זמין להם, כולל ביום הגירוש עצמו, והשאר מס' פלא-פון לעת הצורך.
7. בדוק עם המשפחה אם יש להם בקשה מיוחדת ממך ליום הגירוש.
8. כדאי לבדוק עם המשפחה אם יש להם קרוב / חבר מחוץ לגוש שיוכל לתמוך בהם במקום שאליו יגיעו.
9. כדאי להציע להורים לארוז תיק לימים הראשונים, שיכלול דברים שהילדים אוהבים, ממתקים, משחקים מיוחדים וכדו'.

תהליך קבלת החלטות

אנשים מתלבטים כיצד עליהם לנהוג בכל צומת של התרחשות ותרחיש. חשוב לעזור להם בתהליך החשיבה שיחק בחשבון השלכות של כל החלטה עם כל בני המשפחה תוך שיקול דעת על מחיר ורווח של כל מהלך והחלטה. חשוב שאנשים יקבלו החלטות מתוך חשיבה ותחושה שהם שלמים עם החלטתם וחשים שליטה במצב במעט שניתן להם לשלוט...

⁴³ תשובותיו של הרב יגאל קמינצקי היו כדלקמן (הציטוט מן הזיכרון):

- * לגבי המזוזות, ישנה הבטחה של הצבא, שהרבנות הצבאית תטפל בהן.
- * יש לקרוע מדין 'שמועות רעות' בשעה בה יוצאים מן הבית ולברך 'דיין האמת' בשם ובמלכות.
- * אין איסור ביציאה 'על הרגליים', ולכן, אם מגיעים חיילים גברים לפנות נשים, נכון שתצאנה מן הבית בעצמן.

תקשורת משפחתית

חשוב לאפשר לבני המשפחה לבטא רגשות ולשתף אחד את השני ברגשות עזים ומחשבות ודילמות קשות. יעזור לבני המשפחה אם הם יצליחו להכיל האחד את רגשותיו של הזולת. כדאי לעודד שיחה של בני המשפחה ביניהם על המתרחש.

לרשותכם יפעל החל מהיום 'חמ"ל רבנים' ובו צוותים לטיפול בבעיות בשטח. **חמ"ל מקצועי:** לדיווח, התייעצות והתעדכנות על טיפול בבעיות שנתקלתם בהם ודורשות טיפול נוסף, 6840813-4.

חדווה אריאל איריס דוידוביץ' ברוריה נויברגר רותי מדן

ג. תדריך מס' 3 - לימי הגירוש

ביום הגירוש ישב צוות רבנים במקום מרכזי ביישוב ויהיה בכוננות לפניית התושבים הזקוקים לתמיכה רבנית. אנו רואים חשיבות גדולה שהרבנים יצטרפו אל המפונים באוטובוס בבחינת "עמו אנוכי בצרה". בכל יישוב ישב גם צוות מקצועי בכוננות לפניית תושבים. חשוב להדגיש: כעיקרון איננו נכנסים למשפחות עפ"י קריאת הצבא אלא עפ"י קריאת המשפחה.

רקע כללי

זמן הגירוש הוא הרגע הקשה ביותר בו מתרחש הסייט הנורא בחייהם ואשר נגדו נלחמו במשך שנה וחצי זהו אירוע טראומתי שייחרט בזיכרונם עד סוף חייהם.

- * ישנם אנשים שבנו תוכנית פעולה משפחתית לרגעים אלו.
- * ישנם אנשים שלא בנו תוכנית פעולה.
- * גם אלו שבנו תוכנית היא לא תמיד ניתנת ליישום כי אינה מתאימה לנסיבות.
- * התגובות הרגשיות עשויות להיות בעוצמה גבוהה מאד.
- * עלולות להיות תגובות לטראומה: הלם, חוסר אונים, איבוד שליטה עצמית, התפרצויות בכי, הסתגרות, תוקפנות וקושי בתקשורת בין אישית.
- * יתכן שחיילים בנים יפנו נשים ובנות, דבר שיגביר את תחושת הטראומה לבנות.
- * ישנם אנשים שיחושו כעס גדול על הקב"ה שעשה להם כל כך הרבה ניסים ובכל זאת מתרחש הגירוש הנורא.
- * ישנם אנשים שיחושו כעס גדול על הרבנים שהבטיחו שיתרחש נס ולא יתרחש הגירוש.
- * יתכן ויהיו ויכוחים בין בני המשפחה כיצד לנהוג.

עקרונות מנחים לסיוע

- * הרב מלווה את התושבים בזמן המאבק ויוכל לתת חיבוק, תמיכה רגשית, עידוד ואהבה. כמו כן חשוב לעזור לתושבים לצאת מן המאבק ברוממות רוח ובראש מורם.
- * ישנם אנשים שירצו עזרה בקבלת החלטות במצבי ספק, כאן ועכשיו במצב זה הרב יצטרף אל ההורים ויוכל לשמש משענת בהנהגת המשפחה.
- * יתכן שהשאלות והדילמות לא יהיו ממקום רציונאלי אלא רגשי.
- * יתכן והמשפחה תבקש משהו שהצבא לא מאפשר הרב יוכל לעזור למשפחה להשיג מבוקשה מול הצבא.
- * במידה והוועקת למשפחה עם תגובת טראומה - הלם, היסטריה, חוסר אונים, איבוד שליטה עצמית, התפרצויות בקש איש מקצוע שיתלווה אליך לעזור למשפחה ותאם עמו את הסיוע.
- * אם בכוונתך להצטרף לאוטובוס עם תושבים מפונים, תכנן מה ברצונך לעשות במהלך הנסיעה כגון: "תפילת-הדרך" משמעותית עם "ותחזירנו לשלום", שירה באוטובוס: "אם אשכחך ירושלים", וכדו'.

"וממנה יושע"

במקביל לכל ההכנות לעיל נחשוב אנו הרבנים עם עצמנו כיצד נגיב ונפעל עם קבלת הבשורה על הישועה. מוקד ייעוץ מקצועי לרבנים:

הרב עזריאל אריאל הרב אוריאל גנזל
איריס דוידוביץ' ברוריה נויברגר רותי מדן

ד. תדריך מס' 4 – לרבנים בבתי המלון

רקע כללי

- ❖ המשפחות שפנו למרכזי קליטה הן משפחות שאין להם כתובת לאן ללכת. אלו משפחות שהחליטו להיאבק עד הסוף ולא להתעסק בפתרונות עתידיים.
- ❖ יתכן שבמלון נמצאים חבריהם מהיישוב, ויתכן גם שחבריהם במלון אחר, או מפוזרים בין קרובי משפחה, ובנוסף לכך לא בטוח שמנהיגות היישוב (רבנית וקהילתית) תהיה במלון שלהם.
- ❖ המשפחות נמצאות במשבר עקב החוויות הטראומטיות של מצב בטחוני קשה במשך 5 שנים ובנוסף הגירוש מביתם.
- ❖ עיקר תגובות המשבר יצופו במלון, שם אנשים יקלטו שבאמת הם לא בבית שלהם, ואין להם לאן לחזור. הדבר עלול לבוא לידי ביטוי בחסרון של דברים הכי אינטימיים וקטנים בחייהם, כגון: ביגוד אישי, תפילין, פמוטים, צעצועים לילדים וכן מניין בנוסח ייחודי וקהילת ביכני"ס. אנשים עלולים להיכנס ללחץ שעלול להתבטא בקושי בהתארגנות על דברים קטנים.
- ❖ **תגובות שכיחות לאחר טראומה:** קשיי שינה, סיוטים בלילות, תמונות חוזרות של האירוע הטראומטי, דיכאון, עצבנות, חוסר עניין חברתי, תיאבון ירוד, חרדה, רגשות אשם, תחושת אבל, חוסר יכולת לחשוב על שום דבר אחר מעבר למה שקרה, קשיים בריכוז וחשיבה.
- ❖ אנשים יהיו כמובן גם בלחץ ודאגה גם מהדברים הגדולים: מקום מגורים, עבודה, רכוש-תכולת הבית, מקום לימודים לילדים וכו'.
- ❖ אנשים יהיו מבולבלים. הם יהיו נתונים להרבה לחצים מהמנהלת, מהמשפחה ומהחברים שינסו לעזור להם למצוא פתרון דיור⁴⁴. הם יוצפו בהצעות מעשיות שיקשו עליהם לקבל החלטה. יתכן והם ישנו את החלטתם מרגע לרגע.
- ❖ יהיו אנשים שיחזרו לארוז את תכולת הבית, דבר שיקשה עליהם לטפל בהחלטות על העתיד.

תפקיד הרב

- ❖ אנו רואים את תפקידנו המרכזי בקשר האישי של הרב והרבנית עם המשפחות. הקשבה, ליווי, עידוד וחיזוק, בדיקה מה רוצים ובמה זקוקים לעזרה, אם הם זקוקים להמשך קשר או לתיווך עם גורמי סיוע אחרים.
- ❖ דבר ראשון - צור קשר עם מנהיגות היישוב / רב היישוב השוהים במרכז הקליטה. הסבר להם שנשלחת לסייע להם מטעם פרויקט הסיוע של רבנים לגוש קטיף המתואם עם וועד רבני גוש קטיף. היה רגיש לצורך של רב היישוב לטפל במשפחתו שלו בנוסף לאחריותו כלפי הקהילה. יחד עם זאת חשוב שמעמדו יישמר.
- ❖ בתוך מרכז הקליטה קיימים צוותים נוספים מתחומי רווחה, חינוך ולוגיסטיקה, וכן אנשי מקצוע מתנדבים מיו"ש. חשוב שתעבוד בשיתוף פעולה עמם לטובת המשפחות. כמו כן גם אתה יכול להיעזר באנשי המקצוע לצורך התייעצות.
- ❖ בדוק עם המנהיגות - במה הם מעוניינים שתסייע להם על פי האפשרויות הבאות:
 1. לוודא שיש לאנשים את כל שירותי הדת להם הם זקוקים: מקווה, בית-כנסת, ספרי תורה, רמת כשרות מזון נאותה, שמירת שבת כהלכתה, בריכה עם שחייה נפרדת, כתובת לפסיקה בשאלות הלכתיות, ועוד.

⁴⁴ הפצת המידע לתושבים עוד לפני הגירוש סייעה להם לגבש חזית אחידה ולבלום את כל הניסיונות לפזר אותם ללא פיתרון קהילתי.

2. כתובת לשאלות והתייעצות למשפחות בתחום הלכתי, אמוני, תמיכה ועידוד למשפחות, הקשבה למצוקותיהם, חיבוק אוהב ותיווך לבעלי תפקידים היכולים לענות על צרכים מתחומים שונים.
3. חיזוק רוחני ברמה ציבורית – שיחות ושיעורים של רבנים לקבוצות שונות: ילדים, נוער, נשים, מבוגרים, קשישים. לחיזוק ולניסיון של חזרה לשגרה תורנית כלשהי רצוי לברר מה היה אופייני באותו יישוב ולחזור על זה (שיעור פ"ש, דף יומי וכדו').
4. גיוס משאבי תמיכה למשפחות ולקהילה מקהילות דתיות בקרבת מקום גיאוגרפי, או מקהילה רחוקה שמתחייבת לשמור על הקשר לאורך זמן.

עקרונות מנחים לסיוע

1. איך להציג את עצמי? הציגו את עצמכם כרבנים, ספרו היכן אתם משמשים בתפקיד זה ושהגעתם על פי הצעת וועד הרבנים בגוש. המגורשים עיפיים מאורחים שמציפים את המלון, אך גם זקוקים לדמות שניתן להישען על סמכותה הרוחנית, ולכן חשוב לציין את תפקידכם הרבני ומטרת המפגש.
 2. לכידות משפחתית: חשוב שההורים ידעו איפה כל אחד מבני המשפחה נמצא מבחינה רגשית ואמונית, וינסו לקיים שיחות משפחתיות על תחושותיהם. חשוב לא לפזר את הילדים בין "הסבתות" למיניהן.
 3. חשוב שאנשים יקדישו זמן בימים הראשונים למנוחה על מנת שיאגרו כוח לטיפול בהחלטות על עתידם ויש לעזור להם בזה. בימים אלו חשוב שיקדישו זמן למצוא קבוצת תמיכה מחבריהם לישב ולבלות איתם את הזמן.
 4. חשוב להסביר לאנשים שלא יתפתו לחצים על פתרונות אישיים ומהירים, ושיתנו לעצמם זמן לחשוב ולהתארגן. בכל מקרה כדאי שהפיתרון שימצאו יהיה, ככל שניתן, פיתרון קבוצתי.
 5. תהליך קבלת החלטות: אנשים מתלבטים כיצד עליהם לנהוג בכל צומת של התרחשות ותרחיש. חשוב לעזור להם בתהליך החשיבה שיקח בחשבון השלכות של כל החלטה על כל בני המשפחה תוך שיקול דעת על מחיר ורווח של כל מהלך והחלטה. חשוב שאנשים יקבלו החלטות מתוך חשיבה ותחושה שהם שלמים עם החלטתם וחשים שליטה במצב במעט שניתן להם לשלוט.
 6. חשוב שהילדים יהיו כל הזמן בפעילות חברתית קבוצתית עם בני גילם.
 7. על מנת לשרוד, חשוב שבני המשפחה יעשו פסק זמן במשך היום בשביל התאווררות ובשביל הנשמה, כמו: טיול, שיעור, ביקורי קרובים. אולם רק למספר שעות ולא למספר ימים.
 8. לא רצוי שההורים ישתפו את ילדיהם בכל הצעה לפתרון אלא רק כשמתגבשת החלטה סופית, כדי לא לבלבל אותם בהחלטות שמשתנות בכל רגע.
 9. כדאי לעזור למשפחה למצוא מעגלי תמיכה סביבם – מתוך המשפחה המורחבת, ידידים וחברים שאינם תושבי גוש קטיף.
- לרשותך מצורף דף עם כתובות לסיוע בתחומים שונים שאליהם תוכל לפנות למען המשפחות להתייעצות והדרכה.